

Grażyna Pietrzak-Porwisz

Metonimia w ujęciu kognitywnym

Prace Językoznawcze 8, 29-39

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Grażyna Pietrzak-Porwisz
Kraków

Metonimia w ujęciu kognitywnym

Metonymy from a cognitivist point of view

The article offers an outline of metonymy from a linguistic point of view, with focus on the cognitive theory of metaphor and metonymy.

Słowa kluczowe: językoznawstwo, metonimia, metafora

Key words: linguistics, metonymy, metaphor

Metonimia, podobnie jak metafora, pozostawała przez długie lata poza centrum zainteresowań lingwistów. Oba zjawiska badano głównie w ramach dyscyplin literaturoznawczych. Uwagę językoznawców metonimia przyciągała przede wszystkim jako jeden z rodzajów zmian znaczeniowych i zjawisko prowadzące do polisemii (m.in. Stern 1965; Waldron 1967; Apresjan 1980; Warren 1992; Nunberg 1995).

Przełom w badaniach nad metonimią nastąpił wraz z pojawieniem się orientacji kognitywnej w lingwistyce. Książka Lakoffa i Johnsona *Metafory w naszym życiu* (1988), poświęcająca jeden z rozdziałów metonimii, zainspirowała nie tylko do dalszych studiów nad metaforą, lecz stanowiła także impuls do pogłębienia badań nad metonimią.

1. Metonimia jako zjawisko kognitywne

Podobnie jak metafory, metonimie okazały się znacznie powszechniejszym zjawiskiem w języku, niż sądzono wcześniej. Metonimia nie cieszyła się wprawdzie w początkowej fazie rozwoju semantyki kognitywnej tak dużym zainteresowaniem jak metafora, lecz w ostatnich latach dostrzeżono jej rolę w procesach konceptualizacyjnych. Niektórzy językoznawcy przypuszczają, że metonimia

może mieć dla procesów poznawczych i językowych jeszcze bardziej fundamentalne znaczenie niż metafora (Lakoff 1987; Taylor 2001; Barcelona 2000a; Radden 2000).

Lakoff i Johnson (1988) zwrócili uwagę na to, że metonimia, podobnie jak metafora, jest częścią potocznego myślenia, ma podstawy doświadczeniowe oraz że strukturyzuje nasze myślenie i działania (por. Gibbs 1999). Konceptualną naturę tego zjawiska ilustruje dobrze metonimia *TWARZ ZA OSOBE*:

W programie pojawiła się nowa twarz.
Nie widzę żadnych znajomych twarzy.

Poprzez twarz uzyskujemy podstawowe informacje na temat osób. Jeśli nie widzimy twarzy człowieka, nie potrafimy go rozpoznać, ponieważ utożsamiamy wygląd z twarzą. Na podstawie cech twarzy oceniamy czyjaś urodę, wiek czy przynależność do klasy społecznej. Z twarzy możemy wyczytać czyjeś doświadczenia, a nawet wyciągać wnioski dotyczące charakteru. Metonimia pojęciowa *TWARZ ZA OSOBE* jest zatem częścią naszego myślenia o ludziach (por. Lakoff, Johnson 1988, 60; Radden, Kövecses 1999, 18).

Pojęciowy charakter metonimii przejawia się m.in. w strukturze kategorii. W analizie modeli metonimicznych Lakoff (1987, 79-90) wykazał, że element kategorii może zastępować całą kategorię; nie musi on nawet być nazwany, ponieważ przeniesienie metonimiczne zachodzi tylko na poziomie pojęciowym. Zjawisko to ilustruje przykład kategorii 'matka', która w pierwszym rzędzie przywołuje stereotyp matki – opiekunki, nawet jeśli ta subkategoria nie zostanie wymieniona z nazwy (np. *On szuka dziewczyny, która będzie dla niego matką*).

Tradycyjnie definiuje się metonimię jako relację substytucji, co znajduje swoje odbicie w notacjach używanych dla wyrażenia relacji metonimicznych, mianowicie *A za B*. Metonimia to zastąpienie nazwy pewnej rzeczy nazwą innej rzeczy, która pozostaje z nią w relacji przyległości. W takim ujęciu np. zdanie *Bush zbombardował Irak* znaczyłoby tylko 'amerykańscy piloci zbombardowali Irak'. Tymczasem w wypowiedzeniu tym bardzo ważna jest sugestia, że Busha obarcza się odpowiedzialnością za to, co się stało. Zjawiska metonimii nie można zatem ograniczać do substytucji, ponieważ tworzy ona nowe znaczenie (por. Radden, Kövecses 1999, 19; Pauwels 1999, 255).

W strukturalistycznych badaniach nad metonimią koncentrowano się przede wszystkim na zależnościach pomiędzy elementami biorącymi udział w procesie metonimicznym. Przyległość lokalizowano w świecie realnym (m.in. Nunberg 1995; zob. też Ziomek 1990) lub rozumiano ją jako relacje semantyczne pomiędzy znaczeniami słów (Ullmann 1962). Pojęcie przyległości jest również kryterium definicyjnym dla metonimii w pracach kognitywistów (Lakoff, Johnson 1988; Taylor 2001; Croft 1993; Dirven 1993; Blank 1999; Koch 1999; Feyaerts 2000), lecz w ich koncepcjach relacje styczności umieszcza się na poziomie

pojęciowym. Lakoff i Johnson (1988) definiują je jako asocjacje pojęciowe łączone potocznie z danym wyrażeniem, mające swoje źródło w doświadczeniu. Croft (1993) umieszcza te zależności w reprezentacjach wiedzy encyklopedycznej w obrębie domeny lub matrycy domen¹, Blank (1999) i Koch (1999) w ramach pojęciowych², zaś Panther i Thornburg (1999) w skryptach³.

Używanie wyrażen metonimicznych w języku jest odbiciem procesów metonimicznych zachodzących w systemie pojęciowym. Radden i Kövecses (1999, 21) definiują metonimię jako proces poznawczy, w którym jeden element pojęciowy, zwany nośnikiem, umożliwia mentalny dostęp do docelowego elementu pojęciowego w obrębie tej samej domeny lub wyidealizowanego modelu kognitywnego (ICM)⁴. Definicja ta nawiązuje do Langackerowskich koncepcji strefy aktywnej (*active zone*) oraz konceptualnego punktu odniesienia (*reference-point*) (Langacker 1993, 29-35). Według Langackera konstrukcje metonimiczne umożliwiają połączenie dwóch ważnych czynników kognitywnych: dążenia do osiągnięcia precyzji w komunikacji oraz naturalnej skłonności do wyróżniania rzeczy najistotniejszych poznawczo. Motywację dla przeniesień metonimicznych stanowią stosowane w komunikacji językowej ogólne strategie kognitywnego wyróżnienia, które sprawiają, że dla potrzeb danej sytuacji komunikacyjnej wybiera się całość zamiast części (lub odwrotnie), pojęcie konkretne zamiast abstrakcyjnego lub osobowe zamiast nieosobowego (Langacker 1993, 30).

Wybór nośnika metonimicznego jest zatem motywowany czynnikami komunikacyjnymi i kognitywnymi. Stosowane w komunikacji językowej preferencje poznawcze determinowane są doświadczeniem fizycznym i kulturowym oraz selektywnością percepcyjną. Przykładowe preferencje kognitywne wpływające na wybór nośników metonimicznych wraz z metonimiami, które je ilustrują, przedstawione zostały w poniższej tabeli (por. Radden, Kövecses 1999, 44-50).

¹ Domena to spójny obszar pojęciowy w przestrzeni semantycznej (Langacker 1987; Lakoff 1987). Matryca domen (*domain matrix*) definiowana jest jako cała struktura wiedzy aktywowanej w wielu domenach, będąca tłem pojęciowym dla danego znaczenia (Croft 1993, 348).

² Koncepcja ram semantycznych (*frames*) została rozwinięta przez Fillmora (1985), u którego termin ten ma podobne znaczenie, jak domena w rozumieniu Langackera. Według Taylora (2001, 127-128) rama obejmuje całą sieć wiedzy zawartej w różnych domenach, kojarzonych z daną formą językową.

³ Termin „skrypt” (Schank, Abelson 1977) odnosi się do następstwa w czasie i związków przyczynowych łączących zdarzenia i stany w obrębie pewnych ram czynnościowych. W porównaniu z ramami, które są statycznymi układami wiedzy, skrypty mają charakter bardziej dynamiczny (Taylor 2001, 128).

⁴ Koncepcję wyidealizowanych modeli kognitywnych (*Idealized Cognitive Model*, skrót *ICM*) rozwinął Lakoff (1987) opisując sposoby strukturyzowania doświadczenia oraz problemy związane z kategoryzacją. ICM-y to reprezentacje pojęciowe, które funkcjonują jako tło interpretacyjne zjawisk językowych. Odgrywają one podobną rolę jak domeny, uwypuklając złożoność relacji pomiędzy domenami semantycznymi a doświadczeniem. Wyidealizowane modele kognitywne wyodrębniane są na podstawie określonych modeli kulturowych, światopoglądowych i poznawczych. Nie są oparte bezpośrednio na rzeczywistości pozajęzykowej, lecz na tym, jak człowiek jej doświadcza.

PREFERENCJE KOGNITYWNE	METONIMIE
OSOBOWY PRZED NIOSOBOWYM	Jakiś Mercedes rozbił <i>mi</i> tył. Mam <i>Kossaka</i> .
KONKRETNY PRZED ABSTRAKCYJNYM	<i>mózg</i> za 'intelekt' <i>ręka</i> za 'kontrolę'
WIDOCZNY PRZED NIEWIDOCZNYM	<i>uratować skórę</i> za 'uratować życie' Czuć tu <i>kotem</i> .
INTERAKCYJNY PRZED NIEINTERAKCYJNYM	<i>siąść</i> za <i>kierownicą</i> za 'prowadzić samochód'
CAŁOŚĆ PRZED CZĘŚCIĄ	<i>zatankować samochód</i>
POLICZALNY PRZED NIEPOLICZALNYM	<i>jeść kurczaka</i>
TYPOWY PRZED NIETYPOWYM	<i>judasz</i> , <i>ksantypa</i>
WAŻNY PRZED MNIEJ WAŻNYM	<i>scena</i> za 'teatr' <i>mieć dach nad głową</i>
POCZĄTKOWY LUB KOŃCOWY PRZED ŚRODKOWYM	<i>pójść do ołtarza</i> <i>podpisać umowę</i> za 'zawrzeć umowę'

2. Metonimia a metafora

Kryteria odróżniania metonimii od metafory były zawsze jednym z centralnych zagadnień teorii metafory. Zarówno metafora, jak i metonimia ustanawiają relację pomiędzy dwoma pojęciami, przy czym dochodzi do zastąpienia jednej nazwy drugą. W klasycznych poetykach metonimia figurowała jako jeden z rodzajów metafory (zob. Świątek 1998, Ziomek 1990), zaś w koncepcjach współczesnych uznaje się je za odrębne zjawiska, jako że u podstaw ich użycia leżą różne mechanizmy (m.in. Ullmann 1962; Jakobson 1971; Lakoff, Turner 1989; Croft 1993; Barcelona 2000a; Kövecses 2002; Dirven, Pörings 2002).

Jeszcze z tradycji retorycznej wywodzi się rozróżnienie, że metafora opiera się na podobieństwie, a metonimia na przyległości. W metaforze domena źródłowa i docelowa pozostają w relacji podobieństwa, rozumianego jako rezultat zaobserwowanych w świecie realnym analogii pomiędzy dwoma zjawiskami lub będącego wyłącznie efektem procesów poznawczych (zob. Kövecses 2002, 67-76). Przeniesienie metaforyczne ma charakter asocjacyjny i jest wynikiem subiektywnej interpretacji rzeczywistości przez użytkowników języka. Pomiedzy domeną źródłową i docelową metafory panuje duży dystans pojęciowy, przy czym pierwsza jest najczęściej konkretna, druga abstrakcyjna. Natomiast pojęcia objęte procesem metonimicznym są ściśle ze sobą powiązane i pozostają w obrębie tej samej struktury konceptualnej – domeny, matrycy domen, czy wyidealizowanego modelu kognitywnego.

Kolejna różnica pomiędzy metonimią a metaforą dotyczy roli, jaką odgrywają one w procesie komunikacji. Efektem metaforyzacji jest rozumienie jednego pojęcia przez pryzmat innego, co osiąga się za pomocą systematycznych odwzorowań elementów z jednej domeny do innej. Metonimia pełni zaś przede wszystkim funkcje referencyjne. Efektem przesunięcia referencyjnego jest wyeksponowanie najbardziej wyrazistego aspektu danej struktury pojęciowej. Croft (1993, 348) mówi w tym kontekście o procesie zmiany hierarchii domen (*domain-highlighting*), w wyniku którego wysuwa się na pierwszy plan domenę drugoplanową. Barcelona (2000a, 4) nazywa to zjawisko aktywacją domeny (*activation*), zaś Bartsch (2002, 50) zmianą perspektywy (*a shift in perspective*).

Choć lingwiści zgadzają się co do tego, że metonimia pełni funkcje referencyjne (m.in. Lakoff, Johnson 1988; Lakoff 1987; Langacker 1993; Croft 1993; Goossens 1995), nie każda metonimia pełni rolę punktu odniesienia. Niezależnie od aktu referencji występują np. oparte na stereotypach metonimiczne prototypy, czego dowodzi wspomniany już model macierzyństwa z matką – opiekunką jako metonimicznym centrum (por. Lakoff 1987, 79-86). Poza tym niektóre metonimie stosowane są w funkcji predykatywnej. Należą do nich odwzorowania typu CZĘŚĆ CIAŁA ZA OSOBĘ (*Ona to tylko ładna buzia; Potrzebujemy rąk do pracy*) i CZĘŚĆ CIAŁA ZA JEJ FUNKCJĘ (*Ależ on ma głowę!; Te dzieci potrzebują silnej ręki*)⁵. Szeroko rozpowszechniony pogląd, że metonimia to wyłącznie relacja substytucji, jest wynikiem tradycyjnego przypisywania metonimiom użyc referencyjnych, a metaforom predykatywnych⁶. Niemniej jednak metonimie bardziej nadają się do pełnienia roli punktu odniesienia, ponieważ konstruowane są w obrębie jednej struktury pojęciowej, a relacja inkluzji pomiędzy domenami sprawia, że nie można przenosić struktury jednej domeny do drugiej.

3. Klasyfikacja metonimii

Według Lakoffa (1987) oraz Raddena i Kövecsesa (1999) konstruktami, które najlepiej mogą uchwycić istotę metonimii, są wyidealizowane modele kognitywne (ICM-y). Zawierają one nie tylko wiedzę encyklopedyczną na temat określonych domen, ale są również częścią modeli kulturowych. ICM-y nie są ograniczone ani do świata realnego, ani do konceptualizacji, czy samego języka,

⁵ Predykatywne użycia metonimii są możliwe, gdy efektem relacji metonimicznej jest charakterystyka odwzorowywana z domeny źródłowej do docelowej. Często osiąga się to eksplicytnie za pomocą przymiotnika, który precyzuje, o jaki chodzi aspekt (potrzebować *silnej* ręki). Parametryzacja taka nie jest konieczna w przypadku takich wyrażen, jak *Ależ on ma głowę!*, bowiem interpretację reguluje tu konwencja językowa.

⁶ Również metafory mogą występować w funkcji referencyjnej, np. *Ten osioł nie oddał mi pieniędzy*.

lecz łączą te zjawiska ontologiczne. ICM-y i sieć relacji pojęciowych, które je charakteryzują, dają początek asocjacom wykorzystywanym w przeniesieniach metonimicznych.

Dla procesów metonimicznych zasadnicze znaczenie ma rozróżnienie pomiędzy częścią i całością. Przyjmując, że wiedza użytkowników języka o świecie zorganizowana jest za pomocą ustrukturyzowanych ICM-ów, które są całościami z wyróżnialnymi częściami, Radden i Kövecses (1999, 30-43) proponują rozróżnienie dwóch zasadniczych konfiguracji przyległości pojęciowej: relacji pomiędzy całym ICM-em i jego częściami oraz pomiędzy częściami w obrębie ICM-u. Pierwszy typ relacji pojęciowych prowadzi do powstawania metonimii, w których uzyskujemy dostęp do części ICM-u poprzez cały ICM i odwrotnie, w drugiej zaś grupie część ICM-u umożliwia dostęp do innej jego części (przy czym cały ICM jest obecny w tle). Relacje pomiędzy całością a częściami odnoszą się typowo do rzeczy, natomiast relacje pomiędzy częściami do bytów będących częścią zdarzeń. Na zdarzenia składają się relacje i uczestnicy. Metonimie CZĘŚĆ ZA CZĘŚĆ oparte są na interakcjach pomiędzy relacją a jej uczestnikami.

Wyróżnienie takich konfiguracji umożliwia pełną klasyfikację większości metonimii przedstawianych w dotychczasowych typologiach, odzwierciedlających najbardziej zakorzenione w języku przeniesienia metonimiczne. Poniższa klasyfikacja obejmuje konstrukcje najbardziej charakterystyczne dla języka polskiego.

3.1. Metonimie CZĘŚĆ ZA CAŁOŚĆ I CAŁOŚĆ ZA CZĘŚĆ

► ICM rzeczy i jej części

Rzeczy⁷, a zwłaszcza obiekty fizyczne, odbierane są jako gestalty z wyraźnie zarysowanymi granicami i częściami⁸.

CAŁA RZECZ ZA CZĘŚĆ: *Ameryka* za ‘Stany Zjednoczone’
 CZĘŚĆ ZA CAŁĄ RZECZ: *dach* za ‘dom’; *żagiel* za ‘statek’

Metonimia CZĘŚĆ ZA CAŁOŚĆ klasyfikowana jest w większości typologii pod nazwą „synekdocha”. Szeroko rozpowszechnione są synekdochy CZĘŚĆ CIAŁA ZA OSOBĘ:

⁷ Langacker definiuje rzecz jako obszar w jakiejś domenie (Langacker 1998, 56).

⁸ Metonimia CAŁOŚĆ ZA CZĘŚĆ występuje często w wypowiedziach językowych, które Langacker opisuje jako strefę aktywną, obejmującą część uczestniczącą bezpośrednio w danej relacji. Przykładowo w wyrażeniach *on mnie uderzył*, *trzeba umyć samochód* ma miejsce dysproporcja pomiędzy członami relacji (*profile discrepancy*) – wyprofilowane całości *on* i *samochód* zastępują części strefy aktywnej ‘jego pięść’ i ‘karoseria samochodu’ (Langacker 1993, 31).

Jest w tej klasie parę *mądrych głów*.
 Potrzebujemy *rąk do pracy*.
 Na premierze było sporo *nowych twarzy*.

Również bardziej abstrakcyjne pojęcia, takie jak np. 'rozum' i 'kontrola' są ujmowane za pomocą metonimii CZĘŚĆ CIAŁA ZA JEJ FUNKCJĘ:

Ten to ma *głowę!*
 Te chłopaki potrzebują *silnej ręki*.

► ICM tworzywa

ICM ten obejmuje przedmioty, materiały, substancje i ich właściwości rozumiane jako części. Substancje i materiały mogą być konceptualizowane metonimicznie jako ograniczone i policzalne obiekty. Podobnie obiekt może być konceptualizowany jako substancja.

MATERIAŁ ZA RZECZ:

Noszę tylko *bawelnę*.
 stół zastawiony *porcelaną*

RZECZ ZA WŁAŚCIWOŚĆ:

Czuć tu *kotem*.

► ICM zdarzenia

Zdarzenia również interpretujemy tak, jakby składały się z części. Całe zdarzenie może zastępować jedną jego sekwencję i odwrotnie. Metonimia uwydatnia jedną z faz temporalnych w całym ciągu zdarzeń, np. zdarzenie początkowe (por. Lakoff 1987, 78-79).

SEKWENCJA ZDARZENIA ZA CAŁE ZDARZENIE:

pójść do ołtarza za 'wziąć ślub'
pójść do urn za 'wziąć udział w wyborach'

► ICM kategorii i elementu kategorii

KATEGORIA ZA ELEMENT KATEGORII:

tabletką za 'tabletkę przeciwbólową'

ELEMENT KATEGORII ZA KATEGORIĘ:

Nie samym *chlebem* człowiek żyje.

LICZBA POJEDYNCZA ZA LICZBĘ MNOGĄ:

Ta *kurtka* świetnie się sprzedaje.
Pająk ma osiem odnóży.

LICZBA MNOGA ZA LICZBĘ POJEDYNCZĄ:

Chłopaki nie płaczą za 'nie płacz'

► ICM kategorii i cechy

ELEMENT KATEGORII ZA TYPOWĄ CECHE:

judasz, *drugi Einstein*, *ksantypa biali* za 'białych ludzi'; *śmiertelni* za 'ludzi'

CECHA ZA KATEGORIĘ:

3.2. Metonimie CZĘŚĆ ZA CZĘŚĆ

► ICM czynności

CZYNNOŚĆ ZA OBIEKT:	<i>Lot jest opóźniony.</i>
SPOSÓB WYKONYWANIA CZYNNOŚCI ZA CZYNNOŚĆ:	<i>skrzyknąć się, zezować</i>
INSTRUMENT ZA AGENSA:	<i>pióro za ‘autora’, szabla za ‘szermierza’</i>

► ICM przyczynowości

PRZYCZYNA ZA SKUTEK:	<i>zdrowa cera</i>
SKUTEK ZA PRZYCZYNĘ:	<i>pot za ‘pracę, trud’</i> <i>Syn jest moją radością.</i>

► ICM wytwarzania

PRODUCENT ZA PRODUKT:	<i>Mam stradivariusza.</i>
AUTOR ZA DZIEŁO:	<i>W filharmonii grają Mozarta.</i>
WYNAŁAZCA ZA WYNAŁAZEK:	<i>rentgen</i>
ODKRYWCA ZA ODKRYCIE:	<i>mieć Alzheimera</i>
INSTRUMENT ZA DŹWIĘK:	<i>słyszać trąbkę</i>
MIEJSCE PRODUKCJI ZA PRODUKT:	<i>camembert, kaszmir</i>

► ICM kontroli

KIERUJĄCY ZA WYKONAWCĘ:	<i>Hitler zbombardował Warszawę.</i>
INSTYTUCJA ZA OSOBY ODPOWIEDZIALNE:	<i>Uniwersytet nie poprze tej propozycji.</i>

► ICM posiadania

WŁAŚCICIEL ZA WŁASNOŚĆ:	<i>U Nowaka było włamanie⁹.</i>
OSOBA ZA NAZWĘ:	<i>Nie ma mnie na liście.</i>
NAZWA POTRAWY ZA KONSUMENTA:	<i>Schabowy prosi o rachunek.</i>
NAZWA CHOROBY ZA PACJENTA:	<i>Wyrostek idzie dziś do domu.</i>

► ICM zawartości

POJEMNIK ZA ZAWARTOŚĆ:	<i>Zjadłem cały talerz.</i>
ZAWARTOŚĆ ZA POJEMNIK:	<i>Zupa stoi na stole.</i>

► ICM lokalizacji

MIEJSCE ZA MIESZKANCÓW:	<i>Całe miasto się bawiło.</i>
MIEJSCE ZA INSTYTUCJĘ:	<i>Łódź organizuje konferencję.</i>

⁹ Metonimia ta jest bardzo zakorzeniona i mało zauważalna. Inne przykłady: *stoje tutaj – tutaj stoi mój samochód*, *złapałem gumę, masz przebitą oponę*.

INSTYTUCJA ZA MIEJSCE:	Zaparkowałem przed <i>szkołą</i> .
MIEJSCE ZA WYDARZENIE:	Nigdy nie zapomnimy <i>World Trade Center</i> .

► ICM znaku

ZNAK ZA RZECZ:	wojna <i>dwóch róż</i>
----------------	------------------------

4. Podsumowanie

Niniejsza analiza oparta jest na koncepcji metonimii zaproponowanej przez Raddena i Kövecsesa (1999), którzy rozwinęli, zarówno od strony teoretycznej, jak i metodologicznej, kognitywne ujęcie metonimii zainicjowane przez Lakoffa i Johnsona (1988).

W teorii kognitywnej metonimia nie jest jedynie chwytem retorycznym i nie ogranicza się do konstrukcji językowych – rozpatrywana jest, podobnie jak metafora, jako zjawisko pojęciowe. Relacja przyległości, będąca warunkiem odzorowania metonimicznego nie opiera się wyłącznie na obiektywnym związku pomiędzy desygnatami, lecz ma charakter asocjacyjny i może odnosić się również do pojęć abstrakcyjnych. Przeniesienia metonimiczne są wynikiem stosowanych w komunikacji strategii kognitywnych, a ich efektem jest wyróżnianie najbardziej w danej sytuacji istotnych elementów struktur pojęciowych. Posługując się np. metonimiami *pójść do urn* ('wziąć udział w wyborach') i *mieć dach nad głową* ('mieć gdzie mieszkać'), podkreślamy najbardziej wyraziste aspekty opisywanych sytuacji.

We wcześniejszych typologiach klasyfikowano metonimie według rodzajów przyległości (np. metonimie spacialne, temporalne i kausalne – Ullmann 1962) lub według typów przesunięć referencyjnych: pojemnik – zawartość, część – całość, producent – produkt itp. (m.in. Waldron 1967; Lakoff, Johnson 1988; Fass 1997). Brak jednolitych kryteriów sprawiał, że te same metonimie określone były różnie w różnych klasyfikacjach.

Wyróżnianie przesunięć typu konkret – abstrakt sprawiało, że można było do jednej grupy zaliczyć większość odwzorowań metonimicznych. Dokonane przez Raddena i Kövecsesa (1999) rozróżnienie trzech głównych typów metonimii: CAŁOŚĆ ZA CZĘŚĆ, CZĘŚĆ ZA CAŁOŚĆ i CZĘŚĆ ZA CZĘŚĆ, rozpatrywanych w ramach tej samej struktury pojęciowej (ICM), umożliwiło systematyzację dotychczasowych taksonomii.

Literatura

- Apresjan J. (2000) [1980]: *Semantyka leksykalna. Synonimiczne środki języka*. Tłum. Z. Kozłowska i A. Markowski. Ossolineum. Wrocław – Warszawa – Kraków.
- Barcelona A. (red.) (2000): *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*. Mouton de Gruyter. Berlin – New York.
- Barcelona A. (2000a): *Introduction. The cognitive theory of metaphor and metonymy*. [W:] A. Barcelona (red.), s. 1–28.
- Bartsch R. (2002): *Generating polysemy: Metaphor and metonymy*. [W:] R. Dirven, R. Pörings (red.), s. 49–74.
- Blank A. (1999): *Co-presence and Succession: A Cognitive Typology of Metonymy*. [W:] K. U. Panther, G. Radden (red.), s. 169–192.
- Croft W. (1993): *The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies*. „Cognitive Linguistics” 4-4, s. 335–370.
- Dirven R. (1993): *Metonymy and metaphor: Different mental strategies of conceptualisation*. „Leuvense Bijdragen” 82, nr 1, s. 1–28.
- Dirven R., Pörings R. (red.) (2002): *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Mouton de Gruyter. Berlin – New York.
- Fass D. (1997): *Processing Metonymy and Metaphor*. Ablex Publishing Corporation. Greenwich – London.
- Feyaerts K. (2000): *Refining the Inheritance Hypothesis: Interaction between metaphoric and metonymic hierarchies*. [W:] A. Barcelona (red.), s. 59–78.
- Fillmore Ch. J. (1985): *Frames and the semantics of understanding*. „Quaderni di Semantica”. VI, s. 222–254.
- Gibbs R. W. Jr. (1999): *Speaking and Thinking with Metonymy*. [W:] K. U. Panther, G. Radden (red.), s. 61–76.
- Goossens L. (1995): *From Three Respectable Horses’ Mouths. Metonymy and Conventionalization in a Diachronically Differentiated Data Base*. [W:] L. Goossens, P. Pauwels, B. Rudzka-Ostyn, A.-M. Simon-Vanderbergen, J. Vanparys (red.): *By Word of Mouth. Metaphor, Metonymy and Linguistic Action in a Cognitive Perspective*. Benjamins. Amsterdam – Philadelphia, s. 175–204.
- Jakobson R. (1971) [1956]: *Two aspects of language and two types of aphasia disturbances*. [W:] R. Jakobson, M. Halle: *Fundamentals of Language*. Mouton de Gruyter. The Hague-Paris, s. 67–96.
- Koch P. (1999): *Frame and Contiguity: On the Cognitive Bases of Metonymy and Certain Types of Word Formation*. [W:] K. U. Panther, G. Radden (red.), s. 139–168.
- Kövecses Z. (2002): *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford University Press. Oxford – New York.
- Lakoff G. (1987): *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. University of Chicago Press, Chicago – London.
- Lakoff G., Johnson M. (1988): *Metafora w naszym życiu*. Tłum. i wstęp T. P. Krzeszowski. PWN. Warszawa.
- Lakoff G., Turner M. (1989): *More than Cool Reason: A Field Guide to Poetic Metaphor*. University of Chicago Press. Chicago – London.
- Langacker R. W. (1987): *Foundations of Cognitive Grammar. T. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford University Press. Stanford.
- Langacker R. W. (1993): *Reference-point constructions*. „Cognitive Linguistics” 4-1, s. 1–38.
- Langacker R. W. (1998): *Wstęp do gramatyki kognitywnej*. Tłum. O. i W. Kubińscy. [W:] W. Kubiński, R. Kalisz, E. Modrzejewska (red.): *Językoznawstwo kognitywne. Wybór tekstów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego. Gdańsk, s. 28–79.

- Nunberg G. (1995): *Transfers of meaning*. „Journal of Semantics” 12, s. 109–132.
- Panther K. U., Radden G. (red.) (1999): *Metonymy in Language and Thought*. Benjamins. Amsterdam – Philadelphia.
- Panther K. U., Thornburg L. (1999): *The Potentiality for Actuality Metonymy in English and Hungarian*. [W:] K. U. Panther, G. Radden (red.), s. 333–360.
- Pauwels P. (1999): *Putting Metonymy in its Place*. [W:] K. U. Panther, G. Radden (red.), s. 255–273.
- Radden G. (2000): *How metonymic are metaphors?* [W:] A. Barcelona (red.), s. 93–108.
- Radden G., Kövecses Z. (1999): *Towards a Theory of Metonymy*. [W:] K. U. Panther, G. Radden (red.), s. 17–59.
- Schank R. C., Abelson R. P. (1977) *Scripts, Plans, Goals and Understanding*. Erlbaum. Hillsdale, New Jersey.
- Stern G. (1965) [1931]: *Meaning and Change of Meaning*. Indiana University Press. Bloomington.
- Świątek J. (1998): *W świecie powszechnej metafory. Metafora językowa*. Wydawnictwo PAN. Kraków.
- Taylor J. R. (2001): *Kategoryzacja w języku*. Tłum. A. Skucińska. Universitas. Kraków.
- Ullmann S. (1962): *Semantics: An introduction to the science of meaning*. Blackwell. Oxford.
- Waldron R. A. (1967): *Sense and Sense Development*. André Deutsch. London.
- Warren B. (1992): *Sense Developments*. Almqvist & Wiksell International. Stockholm.
- Ziomek J. (1990): *Retoryka opisowa*. Ossolineum. Wrocław – Warszawa – Kraków.

Summary

The article offers an outline of metonymy from a linguistic point of view, with focus on the cognitive theory of metaphor and metonymy. Metonymy is not restricted to language but is a cognitive phenomenon, understood as a conceptual process in which one conceptual entity, the 'target', is made mentally accessible by means of another entity, the 'vehicle', within the same conceptual structure. The selection of the metonymic vehicle is governed by a number of cognitive and communicative principles.

Traditional classifications subsumed metonymy under metaphor. In cognitive linguistics metaphor and metonymy are considered to be different cognitive strategies. The former results in understanding one concept in terms of another, the latter in highlighting the most relevant aspect of a conceptual structure.

The metonymic relationships are classified – as proposed by Radden & Kövecses (1999) – under two general conceptual configurations: 1. whole ICM and its parts 2. parts of an ICM. The following typology of metonymies includes the most typical metonymic constructions in Polish.